

ВПЛИВ ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ НА ПОЛІТИЧНУ УЧАСТЬ ЖІНОК У ПОЛЬЩІ В 90-Х РОКАХ ХХ - НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Сурніна-Далекорей Ольга Анатоліївна,

викладач кафедри політології Ужгородського національного університету

Метою дослідження є визначення факторів, що впливають на представництво жінок в органах влади Польщі в умовах трансформації політичної системи країни. Звернення автора до даної проблематики не є випадковим, оскільки сьогодні залучення жінок у політичні процеси як активних учасників, світовою спільнотою розглядається як одна з чільних умов функціонування демократії. Це зокрема підтверджують у своїх доповідях чільні світові та європейські організації, як-то ООН, ОБСЄ, Міжнародний парламентський Союз та ін.

Дослідження проблематики представництва жінок в політиці отримали досить широке поширення на Заході. Як правило, загальна література, що стосується жінок і політики, включає три основні кластери змінних до пояснення національних варіацій у рівні представництва жінок в законодавчій владі: політичні, соціально-економічні та культурні. Більшість існуючих на сьогоднішній день досліджень фокусуються на 25 - 30 багатих та давно існуючих демократичних країнах та виявляють, що політичні чинники (форма виборчої системи та характеристика партій) мають найбільшу пояснюючу силу. Дослідження менш розвинених країн, навпаки, схилиються до наголошення на соціально-економічних та культурних бар'єрах, що перешкоджають представництву жінок, як-то низький рівень освіти жінок та участі на ринку праці, бідність та неегалітарні соціальні цінності, що можуть посилюватися католицькою, мусульманською та православною церквою.

Однак зазначимо, що більшість наукових розвідок з даної теми торкаються переважно країн Західної Європи, Північної Америки та Латинської Америки. А оскільки, наукова література переважно досліджує вплив електоральних систем на жіноче представництво в країнах з тривалою історією демократії, то деякі регіони взагалі не підпадають до вибірки досліджуваних країн. Серед таких регіонів є і ЦСЄ. Проте країни регіону, які є достатньо молоді, однак поступово зміцнюються на шляху демократії, на нашу думку, становлять ідеальний плацдарм для подібних досліджень (Польща була обрана для аналізу як одна з найбільш успішних країн ЦСЄ в плані консолідації демократичних інститутів). Та ця дискусія майже не ведеться в науковому світі як на Заході, так і серед науковців ЦСЄ. Так, серед американських дослідників, що займалися цією проблемою на ґрунті країн ЦСЄ і ві-

домі автору, можна назвати Р. Мозера [5], Р. Метленда [4] та Д. Шмітта [8]. Дослідники ж ЦСЄ переважно зосередились на впливах культурного та соціально-економічного спадку комуністичної тендерної політики і майже не звертаються до аналізу інституційно-правових регуляторів політичної участі жінок в пореформений період. Серед польських авторів, що присвятили свої дослідження висвітленню зазначеної проблеми, варто назвати Р. Семінську [9; 10; 11] та М. Фушару [2].

Дане дослідження, хоча і враховує в певній мірі соціально-економічні та культурні аспекти жіночого представництва в Польщі, націлено на інші питання. Воно ставить завдання вивчити роль політичних інститутів - виборчої системи та політичних партій як факторів жіночого політичного представництва в країні в 90-х роках ХХ - на початку ХХІ ст.

В жовтні 1991 року пройшли перші демократичні вибори до польського парламенту. Партії були вільні щодо складання списків згідно зі своїми власними уподобаннями і виборці отримали прозорі шанси у всіх виборчих округах. Однак демократичні принципи не принесли жінкам очікуваних перемог, більше того їх кількість навіть скоротилась у порівнянні із виборами 1989 року - тільки 42 (9,5%) жінки потрапили до Сейму. Згодом, на виборах 1993 року представництво жінок в польському парламенті збільшилось до 13%, і повторилось на виборах 1997 року. А вибори 2001 року призвели до стрибка жінок до 20,20%, що також повторилось на останніх виборах 2005 року, коли жінки отримали - 20,43% місць в Сеймі.

Однак перш ніж перейти до детального аналізу особливостей рекрутування та обрання жінок у виборчих кампаніях 1990 - 2000-х років, ми спочатку розглянемо, яким чином такі аспекти, як характеристика партій та партійної системи, виборча система і політична культура визначають рівень можливостей польських жінок у доступі до залів палат парламенту в демократичній Польщі.

І почнемо ми з аналізу виборчої системи. Одразу після виборів 1989 р. президент Польщі та Сейм відкинули систему простої більшості, яку відстоювали комуністи. Нова система проектувалась спеціально з метою максимізувати представництво малих та новостворених партій, і ця мета була досягнута, зокрема через ухвалення високопропорційної системи, за якою 460 місць в Сеймі поді-

лялись між 391 місцем обраних у 37 багатомандатних виборчих округах (з величиною 7-19 місць, або 10.5) і 69 місць розподілених через загальнонаціональні партійні списки. Результатом цього став надзвичайно фрагментований Сейм, з 29 партіями. В результаті, нестійкість правлячої коаліції привела до очікування всіма виборчих реформ, метою яких було скорочення числа парламентських партій. Новий виборчий закон вступив в дію в травні 1993 року, він зменшував середню величину округу (число виборчих округів було збільшено до 52 з величиною від 3 до 17, або 7,5). Для виборчих блоків та союзів запроваджувався 8% поріг. Крім того, механізм, згідно якого місця розподілялися в парламенті, був замінений з Санляга на дещо менш пропорційний метод д'Онта.

Яким же чином відбилися ці зміни виборчих правил на жінках? З одного боку, можливості пропорційної системи, що діяла у 1991, здається були сприятливими для жінок потрапити в парламент через малі партії, які утворювалися в значній мірі та нові ліві партії, які тяжіли до просування жінок. У 1991 році також очікувалось, що відносно великі розміри округів забезпечать можливість партіям збалансувати свої списки в плані представлення в них як чоловіків, так і жінок. Однак, не зважаючи на це, жінки не виявились переможцями на виборах 1991 р., як, наприклад, у одночасно мажоритарних і частково вільних виборах 1989 р., або ж наступних виборах (1993 р.), що проходили за менш жорсткими пропорційними правилами. Ці дані очевидно узгоджуються з дослідженням, які свідчать, що високий рівень партійної фрагментації зменшує величину партії (мається на увазі, кількість делегованих від партії в легіслатуру осіб від конкретного округу), і таким чином зменшує стимули керівників партії врівноважувати свої виборчі списки.

Основною метою зміни виборчих правил 1993 р., стало бажання зменшити фрагментацію шляхом зменшення пропорційності. Однак ця мета призвела до ряду неочікуваних наслідків. Значна фрагментація серед реакційних послідовників «Солідарності», які були успішні на виборах 1991 р., отримали поразку на виборах 1993 р., і не змогли подолати поріг. Що, в свою чергу, дало непропорційну перемогу партіям лівого блоку, зокрема СЛД та їх партнерам у коаліційному уряді - Польській селянській партії (ПСП). Зміна виборчих правил на виборах 1993 р., з одного боку, повинна була стати менш сприятливою для жінок, оскільки, як ми зазначали, величина округів буда зменшена, крім того було пом'якшено метод розподілу місць (д'Онта), проте пропорція жінок в парламенті не тільки

не зменшилась, але навіть збільшилась у порівнянні з Д99А р. Це в'їдбулось частково тому, що нова система зменшила фрагментацію (шляхом збільшення величини партій), і частково тому, що допомогли партії лівого блоку, які в більшій мірі сприяють просуванню жінок в парламент ніж партії правого ідеологічного спектра.

У 1997 р. виборча система не зазнала нових модифікацій, але політичні партії отримали хороший урок, усвідомивши, що надмірна фрагментація має істотний негативний ефект. В вересні 1997 р. праві партії, реорганізувалися під егідою «Виборчої акції Солідарність» (ВАС) і дещо покращили свої позиції в Сеймі нового скликання. В той час як ПСП втратила свій імідж прогресивної соціальної партії і значно зменшила своє представництво в парламенті з 29 до 7,31%. Однак погіршення позицій лівих партій не було настільки істотним, щоб послабити позиції жінок, кількість яких в цьому парламенті залишилась без змін.

Напередодні виборів 2001 р. в Польщі був прийнятий новий закон про вибори в Сейм та Сенат Республіки, який діє в країні і по-сьогоднішній день. Новий закон закріпив правило згідно з яким при виборах в нижню палату використовується варіант пропорційної виборчої системи, коли депутати обираються в багатомандатних виборчих округах, а не в рамках єдиного загальнонаціонального виборчого округу. Однак якщо під час парламентських виборів 1993 та 1997 рр. було 52 виборчих округів, то в 2001 р. їх стало 41 (7-19), тобто розмір округу збільшився. Крім того новий закон змінив і систему підрахунку голосів. Враховуючи інтереси багаточисельних правих партій закон відмовився від використання методу д'Ондта, на користь методу Санляга, при використанні якого в більш вигідному становищі опиняються середні та малі партії.

Таким чином, є очевидним, що пропорційна виборча система, що діє в Польщі, як і в більшості демократичних країн має як свої переваги, так і недоліки. А оскільки польська виборча система спирається на принцип партійності, ми розглянемо, яким чином характер партій впливає на можливості жіночого представництва в польських легіслатурах.

Як ми вже зазначали, вже на виборах 1991 р. жінки різних політичних орієнтацій почали активно долучитись до партійного життя. Більшості з них було що запропонувати в плані накопичених ресурсів як керівникам партій, так і виборцям. Так, наприклад, за даними Р. Семінської, у 1993 р. 73% жінок, які потрапили в парламент, були членами Солідарності ще в 1980 році, 34% були членами ПОРП або ж однієї з її гілок. Кількість чоловіків - членів парламенту по цих показниках склали 49% і 23% відповідно [10,219].

Наведені дані свідчать, що ціна «входу» для жінок була (і залишається) вищою, ніж для чоловіків. Чому ж так відбувається? Відповідаючи на запитання, ми безперечно повинні згадати і про характер виборчої системи і політичної культури, і про готовність самих виборців голосувати за жінок. Та, насамперед, слід згадати про те, що обрання жінок безпосередньо залежить як від ймовірності висунення кандидата конкретною партією, так і від місця, яке посідає кандидат у партійному списку. Аналізуючи результати виборів можна побачити, що польські партії лівого крила більш схильні висувати жінок як своїх представників. Вибори засвідчили стійке зростання пропорції жінок, які були обрані у головному союзі лівих сил - СЛД. Від скромних 15% членів парламенту у 1991 р. (9 з 60), до виборів 2001 року, після яких жінки СЛД отримали 25% місць в парламенті. Інша ліва партія Трудовий Союз продемонструвала навіть більше забов'язання рівності для жінок - 31% з 2001 кандидата (5 з 16).

Однак в той час як ліві поступово і послідовно збільшували представництво жінок в своїх лавах, в таборі центристських та правих партій точились значні розбіжності з цього приводу. Так, наприклад, в ДС - партії, що розвинулась від Солідарності, жінки на виборах 1991 та 1993 рр. мали одну з найвищих позицій серед інших партій-фаворитів - 12% та 16% відповідно. Як і Союзі Свободи (СС) - 15%. В 2001 р. СС продовжував дотримуватись встановленої 30%, однак не зміг подолати 5% бар'єр і не потрапив у парламент. Та не всі послідовники «Солідарності» в плані представництва жінок виявились солідарними з ДС/СС. Так, інший блок правих партій ВАС на виборах 1997 р. отримав найбільшу кількість місць - 201, однак тільки 20 з них посіли жінки. Таку ситуацію можна частково пояснити через традиційно-консервативно налаштований електорат блоку. Крім того, не варто забувати, що ВАС - виступив ретранслятором глибинних національних цінностей та настроїв поляків, а тому сумніватися в можливостях коаліції передчувати настрої електорату виглядає сумнівним.

Важливою ниткою до розуміння відмінного ставлення партій різного ідеологічного спектру до жінок, може бути точка зору на це питання політичної еліти. Ми обґрунтуємо наше припущення нижче. А зараз звернемось до такого важливо фактора, що безпосередньо впливає на можливості жінок в політиці, як політична культура суспільства.

У посткомуністичній Польщі на початку 90-х років ХХ століття на суспільну арену виплили ряд чинників, що безпосередньо посприяли утвердженню традиційної політичної культури стосовно жінок. І одним з таких факторів стала католиць-

ка церква, яка, виходячи з націоналістичної риторики, закликала жінок повернутись до свого «належного» місця в родині, як відтворювачів польської культури та ідентичності. Однак, згодом (зокрема через безапеляційне втручання церкви у всі сфери життя та її ультраконсервативну політику стосовно абортів) почалось деяке зменшення легітимності церкви як соціального інституту в очах частини поляків, і навіть стійке збільшення тих, хто розходився в думках з твердженням, що жінки повинні доглядати за домом, а управління країною має бути залишене на чоловіків. Так, опитування громадян напередодні виборів 1993 р., показало, що 17% виборців віддали свої голоси лівим партіям через протест проти політичної діяльності католицької церкви, а 70% опитаних визнали, що церква взагалі програла ці вибори [12,68].

Крім того, частковим поясненням лібералізації поглядів поляків на роль жінок в політиці стала постать першої жінки прем'єр-міністра Польщі Г. Сухоцької, яка здобула владу в 1992 р. і стала першою жінкою, що керувала Польщею з часів правління королеви Ядвіги у XIV столітті. Сухоцька обійняла важливу державну посаду у важкі часи переходу, проте спромоглась дати країні тимчасову політичну стабільність. Цим їй безпосередньо вдалося дещо порушити традиційні погляди на суспільну роль жінок серед консервативно-мислячих польських чоловіків. Хоча було очевидно, що польський чоловічий істеблішмент розгубився після призначення її на посаду прем'єр-міністра. Навіть Л. Валеса зауважував: «Мені важко уявити, що жінка буде мною керувати. В той же час, я уникаю багатьох слів і фраз в її присутності. Тому в цьому є і позитивні моменти» [3]. Підтримка Валеси підняла рейтинг Сухоцької, і дозволила їй розв'язати страйк шахтарів, проте, поряд з цим на неї посипався і град критики, зокрема через її небажання підвищувати соціальні виплати [7].

Та найбільш запеклими ворогами Сухоцької стали самі жінки у яких було достатньо підстав звинувачувати її у веденні відверто антифеміністичної політики. Адже з того часу як Сухоцька стала прем'єр-міністром, вона не спромоглась призначити більше жодної жінки до уряду, крім того, вона відверто заявляла, що не зацікавлена у фінансуванні урядового відділу у справах жінок з метою економії коштів [6]. Під час свого прем'єрства вона жодного разу не зустрічалась з парламентською групою жінок та як віддана католичка лобювала антиабортивне законодавство. Отже, зауважимо, що в той час як Сухоцька, можливо, дещо вплинула на сприйняття жіночої політичної компетентності сама вона не стала провісником тендерної рівності в польському суспільстві.

Іншою причиною, що значно уповільнила процес формування польської політичної жіночої еліти в 90-х рр. стала тривала відсутність організованого жіночого руху в країні.

Однак ситуація значно покращилась напередодні кампанії 2001 року, коли жіночі організації під гаслом: «Демократія без жінок - це напівдемократія», почали провадити більш активну кампанію інформування громадськості про жінок-кандидаток, яка включала організацію зустрічей з виборцями, розповсюдження програмних матеріалів, і насамперед переконання жінок голосувати за жінок. Наслідки цієї діяльності швидко далися взнаки. П'ятдесят організацій приєдналися до Передвиборчої коаліції жінок - відкритої угоди між жіночими організаціями і групами створеними за декілька місяців до виборів. Завдання коаліції були прозорими і наперед визначеними: боротьба проти тендерної дискримінації, що проявлялась у нерівномірному доступі до влади і ринку праці. Парламентська група жінок також активно підтримала дії Передвиборчої коаліції. Об'єднанні зусилля організацій призвели до того, що політичні партії зауважили жінок як суттєвий електорат, і, наприклад, СЛД вирішив 30% місць у виборчих списках зарезервувати саме для жінок. Виборча агітація Коаліції вміло апелювала до виборців, постійно підкреслюючи високий рівень професійної кваліфікації жінок. Крім того неодноразово наголошувалось, що збільшення представництва є вимогою європейської спільноти. Результатами кампанії 2001 р. стала значна мобілізація не тільки політично активних жінок і прямий тиск на керівництва партій розміщати жінок у списках, але і забезпечення підтримки жінок-кандидаток серед виборців.

Таким чином, аналіз взаємодії таких важливих факторів як характер політичної культури суспільства, особливості виборчої та партійної систем, показав, що 1990-ті роки не стали знаковими для жіночого політичного представництва Польщі, принаймні частково тому, що в зазначений період був відсутнім розгалужений тиск на польську політичну еліту. Більш детально ми конкретизуємо це припущення на тлі виборів 1997 р., та зіставимо результати цих виборів з виборами 2001 року, коли гідні уваги висновки були зроблені.

Отже, аналізуючи дані виборів 1997 р. ми очевидно бачимо, що жінки зіштовхувались зі значними труднощами на стадії номінації кандидатів та формування виборчих списків. Жінки склали всього 16% (1058 жінок) від загальної чисельності кандидатів - 6615 чоловік. А відсоток жінок серед кандидатів в Сенат виявився ще меншим: 56 жінок або 11% [2].

Відповідаючи на питання чому ж ми визначаємо ці вибори як поразку для жінок-кандидаток, ми знову повертаємось до ролі політичної еліти в оці-

нці перспектив жінок бути номінованими в лави кандидатів. Так, детальний аналіз бесід проведених із представниками політичної еліти Польщі виявив, що саме вони виявились як найбільш палкими прихильниками думки, про те, що чоловіки мають більше прав на політичне представництво, ніж жінки [1,12]. Партійна чоловіча номенклатура розцінила ризикованим для своїх партій висувати жінок як кандидатів на виборах, обґрунтовуючи це традиціоналістськими поглядами виборців на роль жінки-політика. Це, мабуть, пояснює і те, що «жіноча тема» взагалі практично не розвивалась в програмах політичних партій на виборах 1997 р. А ті тендерні питання, що були включені, як правило, мали консервативне та традиціоналістське забарвлення. Отже, підсумовуючи, визнаємо, що партійне керівництво на виборах у Сейм 1997 р. не ризикнуло відійти від перевірених традиційних схем виборчої боротьби, побудови програм і просування кандидатів, і виявилось не готовим до тендерного паритету у своїх лавах.

Які ж фактори посприяли істотному покращенню в позиціях жінок на виборах 2001 р.? Що лягло в основу динамічного злету представництва жінок в Сеймі початку нового тисячоліття? Одним з таких факторів став суто інструментальний, а саме зміни у виборчому законодавстві, які привели до збільшення середньої величини округу шляхом зменшення загальної кількості округів з 52 до 42. Іншим можливим поясненням проходження в парламент більшої кількості жінок стали позитивні зміни у настроях громадськості стосовно участі жінок в політиці. Так, як наводить Г. Чіміак в 2001 р. 46,6 % поляків не погодились з твердженням, що жінки менш здатні до участі у політиці і навіть підтримали б пропозицію запровадити квоти на майбутніх парламентських виборах [1,17]. Та, мабуть, найбільш суттєвим фактором стала краща організація жіночих груп зацікавлених у збільшенні політичного впливу жінок в 2001 р., ніж на попередніх виборах та більше зобов'язання, зокрема лівих партій щодо збільшення представництва жінок. Отже, для того, щоб розкрити причини динамічного стрибка кількості жінок в Сеймі ми повинні взяти до уваги всі вищенаведені факти у їх взаємозв'язку та взаємозалежності. Оскільки, наприклад, рішення СЛД про 30% квоту в своїх списках для жінок було прийняте під тиском широкої Передвиборчої коаліції жінок. Проте далеко не всі учасники політичного процесу позитивно сприйняли, наприклад, рішення коаліції СЛД - ТС та СС про 30% квоту для жінок. Незадоволені такою політикою формування списків знайшлися як в лавах цих партій, так і за їх межами - партіях іншого ідеологічного спектру та чільних католицьких групах. Проте, не дивлячись на своє небажання підтриму-

вати таку практику, партії не змогли знехтувати реальністю, усвідомлюючи, що через їх консерватизм частина електорату може від них відвернутися. Таким чином партії правого крила були опосередковано піддані тиску з тим, щоб зробити більший наголос на висуненні жінок в 2001 р., навіть якщо вони і не прийняли квот. Всі ці добровільно і вимушено підтримані ініціативи в кінцевому результаті призвели до того, що кількість жінок у виборчих списках на виборах 2001 р. істотно збільшилась, у порівнянні з попередніми виборами, і не тільки в лавах лівих партій, але і партій правого ідеологічного спектру.

Таким чином, жінки істотно покращили свої позиції як у фондах кандидатів, так і в лавах обраних депутатів у Сейм на парламентських виборах 2001 року. Результати виборів очевидно продемонстрували, що перестороги партійних лідерів на попередніх виборах про те, що запровадження квот і просування жінок може відрадити виборців голосувати за певну партію, себе не виправдали. Отже, показники обраних жінок в Сейм 2001 р. ми розцінюємо як безперечний успіх жінок, у порівнянні, наприклад, з іншими країнами регіону. Проте ці результати стали можливими тільки під тиском ряду факторів, основним з яких була активна діяльність жіночих лоббі-груп в обличчі Передвиборчої коаліції жінок, яка здійснила масштабну операцію по здійсненню розгалуженого тиску як на громадську думку, так і на політичну еліту. Отже, не дивлячись на високі показники політичного представництва жінок, є очевидним, що ці результати не стали наслідком дії традиційних структурних механізмів, а скоріше ситуаційного тиску. Оскільки, якщо припустити, що подібної коаліції не було б створено, результати виборів, на нашу думку, значно відрізнялись від 20%. Наше припущення детально ми обґрунтуємо в загальних висновках, а зараз звернемось до аналізу представництва жінок на рівні регіональної політики.

Оскільки жінки зустрічаються із серйозними проблемами при входженні в політику на національному рівні, як ми вже продемонстрували, є важливим розглянути наскільки ефективно вони заповнюють політичну нішу на рівні регіонів. Перші вільні муніципальні вибори відбулись 27 травня 1990 року. За декілька місяців до виборів була здійснена масштабна реформа місцевих рад, в результаті якої їм було надано значний рівень автономності. Однак результати цих виборів не стали сприятливими для жінок - їх участь у місцевій політиці в плані кількості і інституційного представництва у містах і селах значно скоротилася в порівнянні з попереднім періодом. На виборах до місцевих рад, жінки склали лише 15% кандидатів і 11% обраних радни-

ків [16]. Проте якою б не була обмеженою роль жінок на регіональному рівні, кількість їх в місцевих радах протягом всього посткомуністичного періоду залишалась вищою, аніж на національному рівні. Так, кількість жінок-кандидаток на місцевих виборах у 1990, 1994 та 1998 рр. становила - 15%, 17,85% та 21%, а кількість обраних відповідно - 11,0%, 13,2% та 15,7% [11]. Нагадаємо, що кількість жінок обраних на національному рівні становила - 9,5%, 13,4% та 13,4% відповідно.

Як змінилась ситуація з представництвом жінок на рівні регіональної законодавчої влади на початку нового тисячоліття, і чи відбулось подібне значне піднесення цього показника, як на загальнонаціональному рівні після парламентських виборів 2001 року? Зрозуміло, що кількість обраних жінок прямо пропорційно залежить від кількості жінок розміщених у партійних списках, від місця, яке вони займають в ньому. Дослідження списків кандидатів та кількості тих, хто з них був обраний, виявляє, що на найвищому рівні воєводств (16 адміністративних районів в Польщі) на виборах 2002 р. до органів місцевого самоврядування було представлено відносно велику кількість жінок кандидатів - 28,18%; дещо гірше жінки були представлені як кандидати до Сеймів повітів (середній рівень, включає 308 сільських уїздів (повітів) та 65 міських (на правах повітів) - 23,91% та в громадах з кількістю населення, що не перевищувало 20,000 жителів (гміни) - 25,84% (найнижчий рівень трирівневої організації місцевого самоврядування в Польщі, що складається з 2489 гмінів). Однак результати виборів, значно змінили конфігурацію жінок, розмістивши піраміду пропозиції жінок в прямо оберненому напрямку до кількості обраних жінок на кожному рівні організації місцевого самоврядування в Польщі (див. додат. А). Виходячи з даних таблиці, можна помітити, що незважаючи на те, що пропозиція жінок на рівні рад в гмінах була нижчою, ніж на рівні воєводств, кількість жінок обраних в органи найнижчого рівня самоврядування була більшою майже на 4%. Подібну закономірність, Семінська Р., пояснює нерівномірною кількістю жінок розміщених у центральних частинах списків кандидатів. Так, найбільшу кількість жінок, що посідали перші місця у списках, продемонстрували виборчі списки кандидатів в ради громад з населенням 20,000 та нижче - 24,8%, коли в цілому, кількість жінок, що обійняли перші та другі місця в списках до рад всіх трьох рівнів складала всього - 24%. Кількість жінок, що посіли третє місце у списках була істотно вищою - 26,2%. Єдиним винятком стала Варшава. Тут, кількість жінок, що обійняли перші місця у списках, складала - 29,9% [11]. Однак в цілому є очевидним, що виборці були

готові голосувати за жінок на виборах до органів місцевого самоврядування у 2002 році, це зокрема підтверджує відсоток обраних жінок - 17,76, що є майже на два відсотки більше ніж в 1998 році.

Однак рівень обраних жінок до місцевих рад у 2002 р., не перевершив кількість жінок обраних на загальнонаціональних виборах до Сейму 2001 р. Звідси витікає, що введення системи квот СЛД та СС на регіональному рівні у 2002 р. не принесли таких самих результатів, як під час виборів до Сейму у 2001 р. Отже, вибори 2002 року продемонстрували, що жіноче політичне лоббі, має більш ефективний вплив на національному рівні, ніж на регіональному рівні, де ефект подібних дій може бути надто слабким, або взагалі непомітним. Одним з можливих пояснень такого феномену є вже неодноразово згадуваний нами факт політичної культури, що в даному випадку означає переважання в сільській місцевості традиційних поглядів на роль статей. Це, зокрема підтверджує і той факт, що жінок на виборах до місцевих рад Польщі частіше, ніж чоловіків, обирають у містах, ніж в селах. Все це безсумнівно свідчить, що у випадку виборів до регіональних органів влади, інші механізми відіграють вагомішу роль, можливо і тому, що мета таких виборів націлена на розв'язання щоденних проблем. Отже, на цьому рівні можуть бути застосовані особливі форми впливів та влади, з метою розширення представництва жінок. Однак, на нашу думку, найбільшою проблемою регіональної політики, все ж таки залишається неготовність партій включати більшу кількість жінок у свої партійні списки. Ось чому, здається резонним введення офіційних регуляторів (зокрема, у вигляді квот), без яких здається неможливим істотно збільшити кількість жінок, які б приймали участь у прийнятті важливих політичних рішень як на рівні національної, так і регіональної політики.

Не краща ситуація в 90-х рр. склалась з представництвом жінок і у виконавчій владі Польщі. В цілому за період з грудня 1990 по листопад 2007 роки Уряд Польської Республіки змінювався 12 разів. В перших дев'яти урядах жінки склали в середньому 5,63% від загальної кількості міністрів, і тільки з початком нового тисячоліття в останніх трьох урядах (2001-2007 рр.) кількість жінок відносно збільшилась, досягнувши - 16,30 %. Отже, на рівні загальнонаціональної виконавчої влади підтвердилась очевидна тенденція початку 2000-х рр. про істотне піднесення кількості жінок у прийнятті важливих державних рішень. Соціал-ліберальні уряди 2001-2005 рр. виділили жінкам квоту у 3-5 місць. Хоча досить незрозумілим є те, чому уряди 2001 - 2004 рр., сформований ліво-центристськими силами, що використав на парламентських ви-

борах 2001 року 30% квоти для жінок у своїх списках, провели в уряд всього три жінки, дві з яких змінювали на цих посадах чоловіків. А останній правий уряд Я. Качинського, очевидно продемонстрував досить консервативні настрої і, затвердивши за жінкам п'ять посад, переважно довірив їм соціально-гуманітарні сфери.

Таким чином, перші демократичні вибори в польський парламент, що мали місце в країні в 1991 році, призвели до кардинального зменшення кількості жінок в Сеймі, у порівнянні з попереднім комуністичним періодом (1980 - 24,3%). Ситуація не покращилась і на наступних виборах (1993, 1997 роках). Загалом кількість жінок у нижній палаті парламенту в останньому десятилітті ХХ ст. жодного разу не перевищила 13%.

Що ж пояснює нездатність польських жінок отримати більший доступ до влади в умовах нової демократичної політики впродовж 1990-х рр. і істотне збільшення в доступі до влади з початком нового тисячоліття? Однією з головних причин, що може пояснити таку ситуацію, є панування традиційних соціальних цінностей в польському суспільстві, відродження яких стало істотним гальмом на шляху мобілізації як профеміністичних жіночих організацій загалом, так і на шляху політичної мобілізації жінок, зокрема. Саме інститут церкви в союзі з деякими впливовими публічними політиками Польщі в 1990-х рр. вели активну кампанію, що стимулювала жінок реалізуватися в житті як берегинь національних та традиційних цінностей та триматися подалі від політичної сфери. Пропагування подібних стереотипів, призвело до того, що протягом всіх виборчих кампаній 1990-х рр. керівники партій розглядали жінок як кандидатів «ризик» з недостатніми ресурсами політичної участі, а тому кволо залучали їх до своїх лав, а тим паче на конкурентоздатні позиції у виборчих списках. Не менш традиційним у своїх уподобаннях виявився і польський електорат, який не відступився від прихильності голосувати за чоловіків, а не за жінок. Очевидно, виборці поставились до жінок, що побажали бути обраними, з пересторогою, як до таких, яким бракує часу, досвіду та вмінь виконувати таку роботу. Отже, загальна відсутність потужного жіночого руху та жінок партійних-лідерів в 90-х рр. ХХ ст. призвело до того, що партійна еліта не зазнала істотного тиску з тим щоб розмістити більше жінок на конкурентоздатних позиціях у виборчих списках, а тому кількість жінок в польському Сеймі залишалась вкрай низькою.

Ситуація кардинально змінилась на виборах 2001 р., які забезпечили істотне підвищення ролі жінок в польській політиці, перемістивши країну з

позицій аутсайдерів на позиції лідера регіону. Цьому очевидно посприяло і сприятливе для жінок поєднання елементів виборчої системи, і нові правила виборчого законодавства (2001 р.), що призвели до збільшення величини виборчих округів, а відтак дещо зменшили напруження боротьби жінок за місця у списках. Крім того, експертиза польських виборів підтвердила гіпотезу про те, що партії лівого крила більш схильні розміщати жінок у своїх виборчих списках, це зокрема продемонстрували дві такі провідні партії, як СЛД та СС. Однак, що важливо, жінки на виборах 2001 р. також добре були представлені і в лавах правих партій. І ця практика проявила себе і на виборах 2005 року, коли ліві партії виявились досить популярними.

Таким чином, є очевидним, що шанси жінок в політиці на сучасному етапі значним чином залежать від волі партійних лідерів, від їх бажання долучити/недолучити жінок до політичної сфери, та від традиційно/нетрадиційно налаштованого електорату. З огляду на проведену нами експертизу, ми повинні визнати, що польські виборці в переважній більшості залишаються в полоні традиційних стереотипів стосовно ролі жінок в політиці. Хоча істотний стрибок жінок на виборах 2001 р. та закріплення цього показника на виборах 2005 р. можливо почав змінювати підхід, за яким партійні лідери та виборці оцінюють висунення кандидатів-жінок як «ризик». Такі настрої електорату, можливо, дещо зменшать напруження жінок у боротьбі за більше їх представництво в інших партіях, зокрема правого крила.

Однак передбачити наскільки прогресивним буде цей процес в майбутньому досить важко. Так, не дивлячись на успіхи 2001 р., жінки в 2005 р. не змогли перевершити цей результат, і кількість жінок в сучасному польському парламенті залишилась без змін - 20,43%. Можливими поясненнями цього слугує факт погіршення позицій СЛД, партії яка однією з перших взяла на себе зобов'язання запровадження 30% квоти, і була надзвичайно успішною у вересні 2001 р., коли отримала найбільшу кількість голосів виборців 41,04%, що дало їй 216 місць у Сеймі, 50 з яких зайняли жінки. Однак ситуація кардинально змінилась на виборах 2005 р., кола партія прогнала зі значним розривом у порівнянні з попередніми виборами - 11,31% голосів, і отримала лише 55 місць відповідно. Таким чином, ліві

партії в сукупній кількості отримали лише 80 місць в парламенті. Проте кількість жінок в Сеймі, не зважаючи на програш лівих сил в нижній палаті, не знизилась і залишилась на рівні 20%. Про що це свідчить? Є, очевидним, що не зважаючи на те, що більшість правих партій не підтримали практику квот, однак, підлаштовуючись під настрої виборців, номінували достатньо жінок аби разом із Лігою польських родин заповнити 20%-ву нишу для жінок. Так само готовою голосувати за жінок, як і на виборах 2001 р., виявилась і частина виборців.

Однак ми не можемо чітко спрогнозувати, якими будуть політичні уподобання польського електорату на наступних виборах. Є очевидним, що праві партії поки тримають естафету лідерства, і в міру покращення економічних показників, їх рейтинг буде збільшуватися. Однак такі перспективи не є вельми сприятливими для жінок, що очевидно продемонстрували вибори 2005 р., коли, з одного боку, програш лівих партій істотно не зменшив кількість жінок, однак, з іншого боку, не привів до їх збільшення і в лавах правих партій.

Який висновок ми можемо зробити? Є очевидним, що жінки не можуть бути залежними від боротьби політичних сил, як і не можуть вони бути заручницями загравання з «жіночим питанням» політичних партій. Жінки повинні бути професійною складовою цієї конкурентної боротьби, а не страждати від спекуляцій стосовно їх місця в партійних лавах, коли одні партії під зовнішнім тиском приймають рішення прийняти внутрішні квоти і постійно про це наголошують, а інші через страх втрати частини електорату, без запровадження квот, частково збільшують кількість жінок в своїх виборчих списках. Є очевидним, що допоки жінки будуть залежати від політичної кон'юнктури, а не закріплених на законодавчому рівні механізмів, присутність жінок в лавах депутатів буде істотним чином коливатися і, на нашу думку, в майбутньому зростати надзвичайно повільно. Тому, на наше переконання, лише підтримка на найвищому політичному рівні практики «позитивної дискримінації», по-перше, гарантуватиме жінкам право на участь в політиці в повній мірі не залежно від різних обставин, а з іншого - убезпечить жінок, від необхідності відчайдушно боротися та переконувати партійну еліту залучити їх до політичного процесу, таким чином мобілізуючи їх боротися проти стереотипів, а не злободенних проблем суспільства.

Список використаних джерел:

1. Chimiak G. Bulgarian and Polish Women in the Public Sphere // International Feminist Journal of Politics. - 5:1, March, 2003. - P. 3 - 27.
2. Fuszara M. Women's share of power // <http://www.temida.free.no.pl>
3. Kaufman J. Women's status lags in Poland. New premier not regarded as feminist // Boston Globe. -1992. - Nov. 26. - pg. A.2 // <http://proquest.umi.com/pqdweb?retrievegroup=0c>i/ndex=4&srchmode=5&vinst=PR...>
4. Matland R. Women's Representation in Post-Communist Europe/Women's Access to Political Power in Post-Communist Europe/Ed. by R.E. Matland and K.A. Montgomery.-New York, 2003.- P. 320-342.
5. Moser R. The effects of electoral systems on women's representation in post-communist states // Electoral Studies. - 2001. - № 20. - P. 353-369.
6. Nowakowska U. Government Mechanism for the Advancement of Women // <http://temida.free.ngo.pl/mechanisms.htm>
7. Perlez J. Polish Cabinet Falls Over Tight Budget // The New York Times. -1993. - May 29, pg1.3 // <http://proquest.umi.com/pqdweb?retrievegroup=0&index=3&srchmode=5&vinst=PR...>
8. Schmitt D. Electoral Systems on Women's Representation in Sub-National Legislatures: A Cross-National Study of Eastern Europe.- 2005. - Desember 5 // <http://www.siu.edu/~mcclurg/courses/pols500a/archive/paper7.pdf>
9. Siemienska R. Women in the Period of Systemic Changes in Poland// Journal of Women History. - Vol.5. - No.3 (Winter) - P.70-90.
10. Siemienska R. Women in the Polish Sejm: Political Culture and Party Politics versus Electoral Rules// Women's Access to Political Power in Post-Communist Europe/Ed. by R.E. Matland and K.A. Montgomery.-New York, 2003.- P. 217-244.
11. Simienska R. Gender Party Quotas in Poland. A paper presented at the International Institute for Democracy and Electoral Assistance (IDEA)/CEE Network for Gender Issues Conference. - Budapest, October.- 2004 // <http://aceproject.org/ero-en/topics/parties-and-candidates/CS Poland-simienska.pdf>.
12. Simpson P. International Trends: An Update of the Polish Election: What did it Mean for Women?// Journal of Women History. - Vol.5. - NR3.-P.67-74.

Додаток А

Одиниця самоврядування	Кількість кандидатів	Кількість жінок кандидатів	% жінок серед кандидатів	Кількість обраних осіб	Кількість обраних жінок	% обраних жінок
Гміни	232,753	60,151	25,84	39,978	7,233	18,09
Пов'язи	57,357	13,716	23,91	6,294	1,003	15,94
Воєводства	9,920	2,795	28,18	561	81	14,44
Мери, голови сільських рад тощо	10,371	1,083	10,44	1,273	168	13,20

Дуб: R. Simienska. Gender Party Quotas in Poland, 2004 // <http://aceproject.org/ero-en/topics/parties-and-candidates/CS Poland-simienska.pdf>

Summary

Olga Surnina-Dalekorey. The influence of institutional and legal mechanisms on political participation of women in Poland in the 1990's - the beginning of the XXI century.

The article explores the influence of institutional and legal mechanisms on political participation of women in Poland in the period of collapse of socialistic regime and the advent of multi-party elections to the period of «democratic consolidation».

Анотація

Автор досліджує вплив інституційно-правових механізмів на політичну участь жінок у Польщі в період від розпаду соціалістичного режиму і появи багатопартійних виборів до періоду «демократичної консолідації».

Автор узагальнює статистичні дані відносно розподілу місць серед чоловіків та жінок в органах законодавчої та виконавчої влади Польщі в зазначений період; встановлює тенденції участі жінок у процесі прийняття рішень, через їх присутність в органах влади всіх рівнів; доводить значно більшу тендерну чутливість органів влади місцевого рівня порівняно з центральними органами.